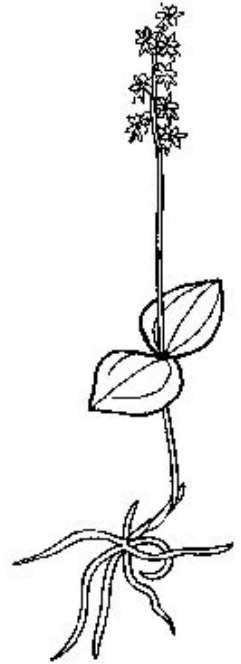

Listéra

2 - 2013

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
28. årgang, 2013, nummer 2

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35 / 91595087

Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86 / 90015286

Styremedlem: Christian Kortner, Chr. Magnus Falsensgt. 6A, 3714 Skien
Tlf. 91894169

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 28 95 17 / 91310296

Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 47287740

1. Varamedlem: Harald Stendalen, Wettergreens veg 5, 3738 Skien
Tlf.: 95422617

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf: 35 51 41 17

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (c.bakke@sf-nett.no), Norman Hagen (nohag@online.no),
Kristin Vigander (kristvi@gmail.com), Thor Wiersdalen (thorwiers@gmail.com)

Forsidebildet: Polarflokk *Polemonium boreale*, Svalbard 2013. Foto: Norman Hagen

ISSN: 0801 - 9460

SJERABLOM

Sigrid Nordskog, tekst og akvarell

SJERABLOM – STEMORSBLOM – NATT-OG-DAG (*Viola tricolor*)

Sjerablomen, sommarblomen, blømer heile sommaren
frå mai til september, eller til snøen kjem.

Sjerablomane er som nyfikne born, dei snur seg og ser
etter den som gjeng forbi.

Sigrid Nordskog, Tjønnegrend
TJØNNEGREND-SERIEN

KONKURRANSE

Trond Risdal

TBFs medlemmer inviteres til å delta i ny konkurranse.

Send forslag til norske og/eller latinske navn på de 8 artene til Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn, e-post: tr-risda@online.no innen 15/3-2014. Gode løsninger belønnes.

Løsning og navn på vinnere presenteres i neste nummer av *Listéra*.

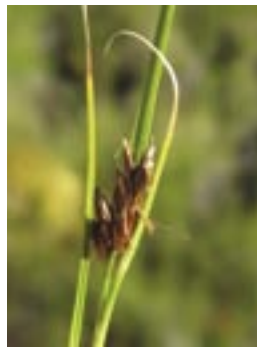
Bilde 1

Bilde 2

Bilde 3

Bilde 4

Bilde 5

Bilde 6

Bilde 7

Bilde 8

Konkurransen i *Listéra* 2013-1

Riktige svar var:

Bilde 1: Myrkongle. Bilde 2: Hanekam. Bilde 3: Vaniljerot. Bilde 4: Dunkjempe.
Bilde 5: Ramsløk. Bilde 6: Solblom. Bilde 7: Strutseving. Bilde 8: Skavgras.

3 stykker hadde alt rett og vil bli premiært: John Olav Johnsen, Skien. Guro Grasbekk Groven, Notodden. Sissel Dukefoss, Porsgrunn.

Vi gratulerer.

Premier vil bli overlevert ved en passende anledning.

Hvis jeg skulle leve livet mitt om igjen...

*Jeg ville våge å gjøre flere feil.
Jeg ville slappe av.
Være mer smidig.
Jeg ville være mer enfoldig.
Jeg ville ta færre ting alvorlig.
Jeg ville ta flere sjanser.
Jeg ville ha flere opplevelser.
Jeg ville bestige flere tinder
og svømme over flere floder.
Jeg ville spise mer is og færre bønner.
Jeg ville kanskje få flere vanskeligheter,
men færre innbilte.*

*Du skjønner;
jeg er en av de som har levd fornuftig og sunt.
Time etter time, dag etter dag.
Jeg har hatt mine øyeblikk,
og hvis jeg skulle fått leve livet mitt om igjen
ville jeg hatt flere av dem.
Faktisk ville jeg ikke hatt noe annet, bare øyeblikk.
Det ene etter det andre,
i stedet for å leve så mange år
styrt av tanken på morgendagen.
Jeg har vært en av dem som aldri har reist noe sted
uten et termometer, en varmeflaske,
en regnfrakk eller en fallskjerm.*

*Hvis jeg skulle leve om igjen,
ville jeg reist med mindre håndbagasje.
Hvis jeg skulle leve livet mitt om igjen,
ville jeg gå barbeint tidligere om våren,
og fortsette med det mye lenger utover høsten.
Jeg ville danse mer.
Jeg ville kjøre mer karusell.
Og jeg ville plukke flere tusenfryd.*

– Nadine Starr, 85 år.

PÅ BESØK TIL ADONIS' GRAVSTED

Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3090 Sundbyfoss

Denne historien handler om Adonis, om den greske kjærlighetsgudinnen Afrodite og forfatterens besøk på "Adonis' grav" på Öland. Der vokser den viltvoksende blomsten som visstnok skal ha den største blomsterkrona i nordisk flora: våradonis *Adonis vernalis*.

Adonis var en av den greske gudeverdenens yndlinger. Han var usannsynlig vakker ifølge sagnet, kanskje like vakker som hans tilkomst og endelikt var tragisk. Likevel siger tanken inn om hvorvidt denne historien om Adonis og våradonis *Adonis vernalis* er riktig sett i forhold til blomsten *Adonis*. Historien om den vakre yndlingen er selvfølgelig en gammel historie fra den greske mytologien eller egentlig enda eldre, men er den helt slik den blir fortalt? Er virkelig våradonis den planten som har historien sin langt tilbake i en av den greske mytologiens store kjærlighetshistorier? Det er ikke godt å vite. Kanskje ikke helt, om sant skal sies. Dersom man ser på innholdet i historien og floraen i det området den stammer fra, er det vel mer sannsynlig at det dreier seg om en annen art. Men like fullt, Adonis har gitt navnet sitt til en av de vakreste blomstene i den nordiske floraen, og da får det være som det er.

Adonis. James Northcote

En vakker dag i mai

Men la oss nå begynne historien med mine opplevelser omkring våradonis.

Noen maidager for mange år siden ruslet min gode venn Jan Erik og jeg sammen med en flokk lærerskolestudenter, som det het den gangen, rundt om på Öland, en av de to store kalksteinsøyene utenfor den svenske østersjøkysten. På kartet over Öland er det merket av et sted som kalles Mörbylilla langt sør på øya. Stedet er i grunnen bare ei gårdsklynge som ligger oppe ved hovedveien sørover mot Ölands

Södra Udde. Fra gårdsklynga går det en slags gårdsvei eller kjerrevei ned mot Kalmarsund. Der finnes en stor klynge av vakre høystamma furutrær nær stranda.

Mörbylilla! Stedet vi skulle besøke var selvfølgelig ikke tilfeldig valgt. Jeg tør påstå at Jan Erik og jeg gjennom mange besøk på Öland over flere år etter hvert hadde skaffet oss en stadig voksende kunnskap om Ölands natur. Vi hadde fått nyss om at der nede skulle vi kunne finne en forekomst av ”*arontorpsros*” som er det lokale navnet på vår *Adonis vernalis*. Den er forresten også blitt kalt ”*kastlöser*” noen steder på grunn av funnstedet Kastlösa. Selv hadde jeg vandret i restene av vår *Adonis* på Lille Karlsö utafor Gotland noen år tidligere og kjente arten godt derfra.

I ett av Erik Axel Karlfeldts dikt finner vi navnet arontorpsros igjen. I diktsamlingen *Flora och Bellona* finnes noen *Ölandsmelodier* hvor ett av dikta er kalt *Vid Färjestaden*. Dette begynner med en strofe som er noe av det mest ”öländska” man kan tenke seg: ”*Är näktergalen kommen i lund? – O ja, min kund, nu börjar Ölands vår*”. Han hadde god kunnskap om blomster og natur den godeste Karlfeldt, og han skrev vakkert om det.

I siste verset lyder det:

*I Arontorp där blommar en ros.
Jag far min kos
från rosorna på strand.
Jag är en öländsk lättmatros,
och havet är mitt land,*

og i et annet av hans dikt, *Ölands-legend*, heter det:

*Nu gråter Venus lös med varma
tårar
Adonis, sedan tusenden av vårar
försmäktande i Orcus vintervälde,
dit galtens bett den sköne jägarn
fällde.*

Orcus var en av underverdenens voktere. Karlfeldt viste her også god innsikt i gresk og romersk mytologi.

Til Mörbylilla kom vi altså en vakker vårdag i siste halvdel av mai. Vel nede i den åpne og storvokste furulunden var kalkfloraen, som de fleste andre steder på Öland, svært yppig som en sier på de kanter, og snart dukket de første eksemplarene av vår *Adonis* opp, – i vakkert flor.

Store solgule blomsterkroner lyste mot oss over lyst og skirgrønt bladverk i et overveldende antall.

Adonis vernalis på Sør-Gotland, mai 2013.

Litt om botanikken

Våradonis hører til soleiefamilien *Ranunculaceae* og har "sol-eiet" felles med mange av familiemedlemmene, og det til gagns. Arten blomstrer i siste halvdel av mai og et godt stykke inn i juni. De store blomsterkronene er virkelig store. Det er, som nevnt over, sagt at våradonis har den største blomsterkrona av alle viltvoksende plantearter i Norden. Kanskje er det riktig, kanskje er det galt, men uansett er de store blomstene et syn der de hever seg tjue til femogtjue centimeter over marka i buketter av varierende størrelse. Den gult glinsende fargen står godt til det findelte bladverket i vakkert grønt. Frøa er pergamentaktige i skallet og må sås så fort som mulig etter modning og før de tørker. Spiringen tar tid, minst et par år.

Våradonis er kalkkrevende. Den har et sørøstlig utbredelsesområde i

Norden med forekomster på Öland og Gotland (med Store og Lille Karlsö) som de nærmeste for oss. Arten er egentlig ei steppeplante med en sammenhengende utbredelse fra Svartehavet og østover i de sørvestlige delene av Sibir. Utbredelsene av våradonis og den nærstående arten *Adonis volgensis* overlapper hverandre i deler av dette området. Så er våradonis funnet fra midtre Balkan, gjennom Øst- og Mellom-Europa opp til Østersjøen og på spredte forekomster i Sentral-Europa, Sør-Frankrike og Spania.

Slekta *Adonis* har rundt 20 arter med utbredelse i det eurasiske området, noen med røde, noen med lyst blå og noen med gule blomster som våradonis.

Adonis amurensis er en annen nærstående art med utbredelse i de østre delene av Asia; Øst-Sibir, Kina, Japan og Korea.

Adonis volgensis. Flora of Romania on-line (Flora Virtualis Romaniaiae)

Adonis amurensis (Wikipedia)

Adonis' fødsel og liv

Navnet Adonis (gresk: Ἄδωνις) skal ha opphav i semittiske språk. Denne guddommelig vakre ynglingen skal ha sitt opphav i syrisk mytologi og ble etter hvert en del av den greske mytologien. Jens Corneliuson (1997) skriver at Adonis fra begynnelsen av var en guddom som ble dyrket over store deler av Orienten, og det påstås av religionshistorikere at alle historiene om hans liv og død bare er varianter av myten med vid utbredelse i den gamle verden. Etter noen forskeres mening er Adonis identisk med *Atunis*, som var en slags etruskisk variant av Adonis og knyttet til den etruskiske kjærlighetsgudinnen Turan. Historien ser ut til å gjenta seg. Andre forskere mener dessuten at han kom inn i germansk og norrøn mytologi og ble til vår hjemlige *Balder*.

Adonis' fødsel

Det er mange historier knyttet til Adonis, historier fylt av sjalusi og renkespill og av dramatik. Hans fødsel var etter tradisjonen svært dramatisk, men det finnes utallige og nokså sprikende versjoner av dette også.

Adonis ble født av Smyrna* som, i moderne termer, ble "misbrukt" av sin egen far. Noen versjoner vil ha det til at det hele var iscenesatt av Smyrna selv og gjennomført ved hjelp av en av hennes pleiersker.

En annen versjon går ut på at Smyrna var blitt forelsket i sin far. Denne forelskelsen var en straff hun og faren var påført av Afrodite. Faren til Smyrna het, ifølge den romerske dikteren Ovid, Kinyras (Cinyras) og var konge på Kypros. Denne straffen var en slags gjengjeld for at moren til Smyrna, Kenchreis, hadde erklært

Mor til Adonis, Smyrna, ble av mange også kalt Myrrha (gammelgresk: Μύρρα). Myrrha er etter manges mening, det opprinnelige navnet på prinsessen, og navnet stammer visstnok fra de eoliske øyer i Hellas (noen påstår også at hun var en prinsesse fra Kypros, Libanon eller Assyria). Ifølge myten skal myrra ha fått sitt navn etter prinsessen Myrrha som var datter til kong Kinyras. Denne prinsessen ble så sterkt grepet av forbudt kjærlighet at hun flyktet til Arabia der hun sank ned i en dyp sorg. Venus (romernes kjærlighetsgudinne) forvandlet henne til det treet som bærer hennes navn, myrratreet **Commiphora myrrha, og som ennå gråter hennes tårer, den bitre, men rennende og helsebringende kvaen, myrra. Det er et lite, tornete tre som vokser i ørkenområder på de søndre delene av den arabiske halvøy, på Afrikas Horn og et stykke ned i Kenya. Myrraen ble brent som røkelse på altere til ære for Afrodite.*

*Kildene til disse mytene er mange, blant andre Ovids verk *Methamorphosis*.*

Adonis' fødsel. Bernard Picart

at datteren var vakrere enn selveste kjærlighetsgudinnen. Du snakker om å rette baker for smed! Afrodite ble ”svært støtt” av dette og oppfordret nå Smyrna til å begå incest med sin far. Faren ble skjenket full, og dattera gikk til sengs med han flere ganger, utkledd som en ny konkubine, inntil hun ble svanger.

Da faren oppdaget at ”konkubinen” var hans egen datter, ble han rasende og jaget dattera av gårde med et sverd. Hun flyktet og vandret rundt i ni måneder før gudene, etter bønn fra Smyrna selv, lot henne omskape til et tre (myrra-treet). Adonis ble så til slutt født ut av stammen på dette treet. Imidlertid fikk Smyrna siden tilbake Afrodites sympati, og kvæ fra myrratreet ble seinere brukt på

Afrodites alter. (Se tekstboks om myrra!) Faren skal visstnok ha begått selvmord.

I atter andre versjoner av mytene er det sagt at faren het Theias og var konge i Syria (noe som kanskje passer bedre med opprinnelsen til hvor Adonis kom fra) og at Afrodite, under Smyrnas flukt fra faren, skapte henne om til et tre. Så ble Adonis født da Theias skjøt en pil i trestammen eller at et villsvin forsøkte å skrape barken av treet. En annen kilde forteller at faren rasende sprang etter Smyrna med et sverd. Han tok henne igjen og hogg til med sverdet. I samme øyeblikk ble Smyrna omskapt til et myrratre som ble kløyvd i to. Ut av stammen ble barnet Adonis født.

Afrodites elsker

Resultatet av blodskammen, barnet, som var meget vakkert allerede ved fødselen, ble ifølge en versjon av myten, tatt hånd om av najadene og badet i myrra som altså var Myrrhas tårer. Hos nymfene fikk Adonis opplæring i alle de kunstartene som en yngling måtte kjenne. Særlig interesserte han seg for jaktkunsten.

En annen versjon gikk ut på at Adonis ble plassert i en lukket kiste av Afrodite og overlevert til underverdenens gudinne, Persefone, for at hun skulle passe på han. Persefone var datter av gudinnen Demeter og Zevs (som sjelden lot et eventyr gå fra seg selv om det ble barn av det). Hades bortførte henne og tok henne til dødsriket og giftet seg seinere med henne.

Adonis vokste opp, og hans nærmest overjordiske skjønnhet brakte han seinere inn i et intenst forhold til kjærlighetsgudinnen Afrodite som uten å blunke forførte han.

Men det at Adonis var svært vakker, var noe Persefone tidligere hadde lagt merke til. Hun nektet derfor fra først av å gi ham tilbake til Afrodite, og det er fortalt at han til og med ble Persefones elsker. Dette førte til en heftig diskusjon mellom de to gudinnene. Diskusjonen ble avgjort ved at Zevs selv ikke ønsket å dømme i striden mellom gudinnene og overlot i stedet avgjørelsen til Kalliope, musen for episk diktning. Løsningen ble at Adonis skulle være hos Afrodite i fire måneder, hos Persefone i fire måneder og

de fire siste månedene skulle han få velge selv hvor han ville være. Etter påtrykk fra Afrodite valgte han da, etter sigende, alltid Afrodite siden Persefone var en kald og ufølsom gudinne der hun regjerte i underverdenen. Dette førte altså i sin tur til at Adonis kom til å bli elskeren til kjærlighetsgudinnen.

Adonis' død

Om Adonis' fødsel var dramatisk, var hans død ikke mindre dramatisk. Det berettes om at Afrodite og Adonis tilbrakte mye tid sammen på jakt og med å fortelle hverandre historier. Afrodite var opptatt av at Adonis bare skulle velge "trygge" og "ufarlige" jaktbytter, men Adonis ville jo vise sitt mot overfor sin elskede. Afrodite var, som tidligere fortalt (Halvorsen 2010), gift med smedkunstens gud, Hefaistos, og hadde i tillegg flere elskere, blant andre krigsguden Ares. Persefone sladret da til Ares som ble rasende og svært sjalu på den vakre Adonis. Han skapte seg derfor om til et villsvin og oppsøkte stedet der han kunne finne Adonis.

Adonis velger å ikke følge Afrodites råd om bare å jakte på "ufarlige" bytter og utfordrer et stort villsvin som han sårer med spydet. Villsvinet angriper i vilt raseri og river opp Adonis i lysken (slik noen påstår villsvin gjør når de angriper mennesker). Adonis blir dødelig såret av støttanna til villsvinet som også river og sliter i brystet hans til han dør av blødningene.

Det er noen steder påstått at det enten var den svært sjalu Ares eller

jaktens gudinne Artemis som hadde sendt villsvinet for å drepe ynglingen, mens mange av mytene, som nevnt, vil ha det til at det var Ares selv som hadde skapt seg om til villsvinet som drepte Adonis.

Historien forteller at Afrodite hørte skrikene fra den døende Adonis. Hun ilte til Adonis tidsnok til å høre hans siste åndedrag. Så døde han i armene hennes. Da han døde, drysset hun nektar over blodet hans, og hver eneste dråpe blod ble til en ildrød anemone, en art som siden i historien er blitt til blodrøde *Adonis*-arter. Men kanskje var det heller, slik som noen historier forteller, anemoner?

av Afrodite og Adonis, kan skyldes en lokal myte som forteller at hun var datter av de fønikiske gudene Astarte og Adon.

Venus (Afrodite) sørger over Adonis' død.
Antonio Tempesta 1606

The Awakening of Adonis. John William Waterhouse.
Her ser en at kunstneren har malt inn i bildet mengder av anemoner.

Adonis annua (Wikipedia)

Historien beretter også om at Afrodite fødte en datter som Adonis var far til: Beroe. Beroe var en nymfe som bodde i Beirut i Phoinikia (= Fønikia, dagens Libanon). Dette at hun av noen ble ansett å være datter

Adonis-kulten i de indre middelhavslandene

Adonis var en guddom som symboliserte både liv, død og gjenfødelse. Den berømte festen

Adonia var en Adonis-fest som ble feiret hver vår eller forsommer til hans ære og tilbakekomst. Den symboliserte naturens gang når livet våknet og Adonis steg opp i lyset og forente seg med sin elskede Afrodite.

Kulten omkring Adonis tilhørte på et vis kvinnene og skal ha blitt utviklet i sirkelen av unge kvinner rundt poeten og filosofen Sapfo på øya Lesbos rundt 600 år før Kristus.

Sapfo skriver:

Han dør, Cytherea, din ømme
Adonis.*

*Hva kan vi gjøre?
Slå brystene deres jenter,
riv i stykker klærne deres.*

*Cytherea var et annet lokalt navn på Afrodite.

Det fortelles også at kvinner i Athen laget såkalte ”Adonishager” på hustakene der de bodde. Disse besto av krukker med blomster som hadde et kortvarig liv, gjerne hurtigvoksende grønnsaker som fennikel og salat, men også hvete og bygg. Plantene vokste raskt og visnet også hurtig, et bilde på liv-død-gjenedelsen.

Også hebraiske kvinner dyrket Tammus som var det semittiske navnet på Dumuzi som i sin tur regnes som grekernes Adonis, opprinnelig dyrket i Syria.

Hos profeten Esekiel kan vi lese om at Herren viser profeten all den avgudsdyrkelsen som israelittene har bedrevet, og i kap. 8, v. 14 står det:

*Og han førte meg til inngangen
av porten til Herrens hus, den
port som vender mot nord, og se,
der satt kvinnene og gråt over
Tammus.*

(Jfr. Karlfeldts dikt s. 7)

Adonis ble etter hvert dyrket mange steder rundt det indre Middelhavet. Kvinnene klaget og akket seg og nærmest gråt Adonis tilbake til livet for en stakket stund på våren. I Roma ble Adonis også dyrket av gråtende kvinner. Terje Nordby (2010) skriver om dette:

*Vi merker oss at de gråt. Det
gjorde de også i Roma, der
Adonisstøtter ble båret ut i gatene
og kvinnene oppførte seg som i
en begravelse; jamret, klaget og
slo seg selv. Dagen etter var de
glade og lykkelige, for nå hadde
de hjulpet Adonis tilbake til livet
og til sin elskerinne Afrodite.*

En ung Jan Erik ved “Adonis’ grav”, Mörbylilla, Öland, 1980-tallet.

Litteratur

- Bibelen*. 1960. Det norske Bibelselskaps forlag.
 Corneliuson, Jens. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.
 Halvorsen, Roger. 2010. "På besøk i Afrodites skohyller". *Listéra* 25. årgang, hefte 1, s. 8-12.
 Karlfeldt, Erik Axel. 1948. *Erik Axel Karlfeldts dikter*. Wahlström och Widstrand. Stockholm.
 Nordby, Terje. 2010. *Sommer og høst*. Mytekalender. Bokklubben.

Til støtte for artikkelen er det også funnet noe stoff på nettet, bl.a. fra Wikipedia.

KRAGERØSOMMER

Norman Hagen, tekst og bilder

Man vet ikke hvor stor skjærgården er før man har forsøkt å utforske strandsonen til fots! Et menneskeliv blir da gjerne for kort tid.

Men det er heller ikke bare å traske i vei i timevis på flat fjære slik jeg kunne gjøre nordpå der jeg vokste opp. Her er det for det meste svaberg og bratte knauser som stenger ferdsele. Unntaket er Jomfruland og delvis Stråholmen. Man må benytte båt og gjøre hyppige strandhugg. At man oppdager (gjerne for seint) bær og steiner, er noe man må leve med når man farer utenom leia. Litt spenning må man jo ha, selv om det kan gå ut over både propell og skrog i tillegg til stoltheten.

Brygger og hytteområder kan man trygt forsere om man går utenom fellesferietiden. Man unngår da å bli konfrontert med

nysgjerrige, skeptiske og gjerne mistenksomme beboere som mener at allemannsretten hører hjemme på fjellet og i Skjærgårdsparken, og kun der.

Strandsonens svaberg har ofte innsmett av viker hvor det er stein-, sand- eller gjørmebunn. Der finner man ofte havsivaks *Bolboschoenus maritimus*, strandrug *Leymus arenarius*, rynkerose *Rosa rugosa*, strandbalderbrå *Tripleurospermum maritimum*, strandstjerne *Tripolium pannonicum*, strandrisp *Limonium humile*, havstarr *Carex paleacea*, saltstarr *Carex vacillans*, saltsiv *Juncus gerardii*, strandkjeks *Ligusticum scoticum*, strandkvann *Angelica archangelica* ssp. *litoralis*, strandvortemelk *Euphorbia palustris*, strandsmelle *Silene uniflora* og av og til fjæresivaks *Eleocharis uniglumis*, salturt *Salicornia europaea*, skjør-

Strandstjerne *Tripolium pannonicum*

buksurt *Cochlearia officinalis* og
vipestarr *Carex extensa*.

I skyggefulle og lune kløfter kan
man finne slyngsøtvier *Solanum
dulcamara*, kattehale *Lythrum
salicaria* og skjoldbærer *Scutellaria
galericulata*.

Lenger oppe fra fjæresonen finner
man andre arter. I ferskvannstrau, som

Salturt *Salicornia europaea*

man kan oppdage selv på de minste
holmene, ser man av og til sjøsivaks
Schoenoplectus lacustris, pollsisivaks
Schoenoplectus tabernaemontani,
bred dunkjevle *Typha latifolia*,
sverdlije *Iris pseudacorus* og
myksivaks *Eleocharis mamillata*.

På de ytterste øyene, Jomfruland,
Stråholmen og Stråholmstein, finnes
noen planter som jeg ikke har sett
på øyene innenfor: Strandtorn
Eryngium maritimum, strandflatbelg

Strandrisp *Limonium humile*

Vipestarr *Carex extensa*

Myksivaks *Eleocharis mamillata*

Lathyrus japonicus, jordbærkløver
Trifolium fragiferum, sølvmelde
Atriplex laciniata, sodaurt *Salsola kali* og sandstarr *Carex arenaria*.
 Også strandkål *Crambe maritima*,
 svartsøtvier *Solanum nigrum*,
 strandmelde *Atriplex littoralis*,
 engstorkenebb *Geranium pratense*,
 strandreddik *Cakile maritima*,
 slåpetorn *Prunus spinosa*, piggeple
Datura stramonium og de små

Strandflatbelg *Lathyrus japonicus*

storkenebb-artene er vanligere der ute enn innenfor. På den annen side har jeg ikke sett vipestarr *Carex extensa* der ute, og strandrisp *Limonium humile* er mindre vanlig der enn innenfor. Sørvest på Jomfruland ved Skadden, hvor det ikke finnes ly for vinden, trives svineblom *Senecio* sp. og svartsøtvier *Solanum nigrum*.

Jeg har de siste årene prøvd å finne lokaliteter med vipestarr; både gamle kjente og nye, ukjente. I 2006 var jeg sammen med Tove Hafnor

Strandtorn *Eryngium maritimum*

Strandkål *Crambe maritima*

Svartsøtvier *Solanum nigrum*Piggeple *Datura stramonium*

Dahl og Kåre Homble på fastlandet innerst i Soppekilen, ved et sted som heter Båten. Der oppdaget vi store forekomster av vipestarr. Senere har jeg funnet vipestarr utover på vestsiden av Eidet. I år har jeg funnet tre lokaliteter på sørøstsiden av Borteid, så nå er den registrert på begge sidene av Soppekilen. I 2009 oppdaget jeg vipestarr flere

steder på Jesper, som ligger innenfor Jomfruland. På nordsiden av Skåtøy har jeg funnet nye lokaliteter med vipestarr i sommer. Generelt sett har vipestarr hatt en fin sesong, bortsett fra på lokalitetene på nordsiden av Oterøy hvor plantene var mer puslete og tørkeutsatt nå enn da jeg oppdaget dem i 2008.

Jeg har også oppsøkt noen kjente lokaliteter med sjeldenheter i sommer: Marris *Limonium vulgare*

Strandmelde *Atriplex littoralis* i store mengder på StråholmenNy lokalitet for vipestarr *Carex extensa* ved Bråtane nord på Skåtøy

Marrisp *Limonium vulgare* på en av Buskholmene trives og har bredt seg utover.

på en av Buskholmene, prikkstarr *Carex punctata* og gaffelullurt *Logfia minima* på Oterøy og strandtorn *Eryngium maritimum* på Stråholmen. Alle var i fin form bortsett fra gaffelullurten som var nokså tørkepåvirket.

Strandtorn ble funnet ved Løkstad gård på Jomfruland i 1948. Jeg har nå ettersøkt den, men ikke gjenfunnet den.

Skadden sørvest på Jomfruland

Skogflatbelg *Lathyrus sylvestris*

Ved Valberg fant jeg tidlig på sommeren en flatbelg som var ukjent for meg. Den var ikke kommet i blomst, men jeg fant ut at det måtte være skogflatbelg *Lathyrus sylvestris*. I starten på september fant jeg den samme på Vågøya ved Eksefjorden. Den var to meter høy og i fin blomst.

Jeg pleier å følge med på blomstringen av rødsmelle *Atocion armeria* langs Frosteveien og Fossingveien i juli måned. De røde blomstene er lette å se. Noen år er det lite og andre år er det mye. I år har jeg ikke sett den i det hele tatt. Kanskje var det for kaldt i juni.

Mer positivt er det at jeg har funnet to flaskeposter og blitt bitt av kun to flått denne sommeren.

Én svale gjør ingen sommer, men to flått kan altså gi en ”flått” sommer!

EPLE

Anders Often

Eple –
 Og urin.
 Det er nok litt av samme duft.
 Det sylrlige
 som stikker / nå vil noen.
 Si at sammenligningen –
 den bryter
 eplets kjærlighetsmagi | Okey...
 – det kommer an
 På sorten.

Men mer enn det –
 Er blomst | Den duft.
 Så kommer eple.
 Frøets falske innpakning / og mye –
 bra å si om det, men ikke til å komme
 fra: Det bærer bud | Forråtnelse!
 Av høst og kalde netter.
 Vinter banker på.
 Og eplet. Tømmer selvet
 Innefra.

Men steinene er kjekke | nærmest eplekjekke.
 Ikke sidensvans engang.
 Kan stjele. Deres lille hjerte.

Bilder: Norman Hagen

Dikternes blomster 2:

ERIK AXEL KARLFELDT

Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3090 Sundbyfoss

Det å åpne Erik Axel Karlfeldts komplette diktsamling er så nær man kan komme det å åpne en flora, i alle fall en flora for hjertet. Så vet man ikke helt hvor man skal begynne hos Karlfeldt.

Men jeg husker hvor det begynte for meg. I min lærerskoletid kom en dag historielærer Birkeland inn, blid som så mange ganger før, og i noen øyeblikk fanget han min ofte fraværende oppmerksomhet med følgende sitat:

*”Jag dansade en sommar.
Det var en vacker sommar,
och sen så vart jag gammal
och sen så vart det slut!”*

Deretter så han utover klassen av håpefulle studenter, de som hadde innfunnet seg i tide, smilte og sa: *”Så vakkert er det sagt av Erik Axel Karlfeldt!”*

Etter at timen var over, måtte jeg bare spørre hva dette var for dikt. Det var altså Karlfeldts dikt *Sommardansen*. Jeg erindret

da vagt at vi hadde lest noe av Karlfeldt da vi skulle bli kjent med våre skandinaviske nabospråk og diktere en gang i gymnas-dagene. Det var, fant jeg ut siden, hans dikt *Intet är som väntanstider*.

I hvilken anledning lektor Birke-

Erik Axel Karlfeldt, maleri av Anders Zorn 1906.

land svingte om seg med svensk lyrikk, husker jeg ikke i dag, men diktet ble av lærerstudenten funnet fram, lært og satt melodi til. Siden har det alltid framstått som en sterk advarsel til unge piker (og kanskje også unge menn?) om ikke å skusle bort livet med bare alvor. Det må litt dans til også, – før man blir for gammel.

Karlfeldt igjen

Så dukket han opp igjen, den svenske dikteren. Denne gangen i form av et antikvarisk eksemplar av hans samlede diktproduksjon. Dikteren kom hjertet mitt enda nærmere. Dessuten så han ut til å elske blomster, og han diktet til alt overmål om ”mitt älskade Öland”. Her er noen strofer fra hans *Ölandslegend*:

*Det var den tid då Ölands rika lunder
förnya sagans lek och mytens under.
Här jagar Zephyr Chloris genom snåret,
tills jungfruns murgrön glider loss ur håret
och flämtande hon ser hur guldregnar
kring gröna paulun, som spjutiga hagtorn hägnar.
Nu gråter Venus lös med varma tårar
Adonis, sedan tusenden av vårar
försmäktande i Orcus vintervälde,
dit galtens bett den sköna jägarn fällde.
Än ser Diana genom silverporten
inunder ekens grenverk ner på hjorten,
som betar fredligt, medan skytten vilar
på strandens sand i havets ljumma ilar.*

Karlfeldts samlede

Hva skal en si som amatørbotaniker når man åpner en diktproduksjon full av botanikk og hvor diktene er levert som kjærtegn til naturen? Jeg har tidligere en gang hatt med diktet hans om *Nattyxne*, nattfiolen, i *Listéra* (Halvorsen 2010). Hver gang jeg leser diktet, tenker jeg tilbake på vår ungdomstid for over 50 år siden med natteflørt sankthanstider på Bjørkøya ute i Langesundsfjorden (eller Eidangerfjorden, – alt etter som). Den lune juninatta fylt av godduft

fra bortgjemte nattfioler satte oss på prøver vi som oftest besto, og i sporet etter oss gjennom dogga gras lå det nesten alltid ei nattfiol hun ikke ville ha.

Men siden jeg har tilkjennegjort en aldri døende kjærlighet for svensk lyrikk og vårt naboland i øst, tør jeg plukke fram diktet hvor Karlfeldt bruker nesten like mange blomsternavn som adjektiver: *Roslagen* fra diktsamlingen *Flora och Bellona* (1918).

Roslagen*

*Jordrök vaknar bland höstlöv i lunden.
 Sent omsider upp genom sunden
 bryter sig brisen med glasigt gny.
 Alfågelstoner, ejdergamman
 smälta med askarnas körsång samman.
 Ingen vårpark susar legender,
 krönikeknittel som edra stränder,
 Rydboholm och Penningby.
 Skutor som svänga kring skär och prickar,
 granna som änder,
 böljande gula hår,
 veronicablickar,
 Roslagsvår.*

*Havets glädje befläktar landet.
 Svallet klingar från vattenbandet.
 Asplöv som vågor glittra och skälva.
 Yppig oxel och olvon välva
 kronor med fjärdarnas doft och skum.
 Högtid går in över landets mären:
 rosor i solblåst på yttersta skären,
 rosor vid liens vägar och årans;
 än vid Finsta rosa rorans
 viskar sitt skära mysterium.
 Nattviolens ånga och mårans
 andas den kärva natten ljum.*

*”Svenska soldaten” i gulblå rotar
 blickar mot kusten, där faran hotar.
 Purpurnävans ymnige vävar
 blomma av markens trogna blod.
 Land där luften beständigt bävar,
 land för smekning och hårda nävar,
 tvaget ur havets mäktiga käril,
 bygd för män och svärmare god!
 Strand som hyser på klippiga ängar
 vass för sävsångarns veka strängar,
 kärleksört för Apollos fjäril,
 kraftig sälting för nötens våmmar!
 Salt är din havsvind, söt är din skogsvind,
 söt av skogslind,
 Roslagssommar!*

*Kungsljusen tyna i höga stakar,
fackelblomster och lysing slockna.
Fyren ensam blinkar och vakar
ute i mörkret, där töcknen tjockna.
Havets ångest bestryker landet.
Själarna stöna i vattenbandet,
själarna ängslas i mänskors bröst.
Tjutande, svart en spökbåt seglar
in över splittrade vattenspeglar.
Mistlur, stormvin heter din röst.
Roslagshöst!*

Bildet viser det ex libris som Erik Axel Karlfeldt brukte! Kongsljus var en av de blomstene han elsket høyest! Slekta har omkring 360 arter. I Sverige finnes tre hjemlige arter hvorav den som er avbildet er en *Verbascum thapsus*!

Noen blomster i "Roslagen"

Jeg undrer meg over om det vil være riktig å oversette alle blomsternavna i diktet over. Å oversette hele diktet er en umulighet, men siden vi snakker botanikk, er det vel kanskje på sin plass med en og annen forklaring, både på diktet og noen planter. Reint ut vil jeg si at diktet er en hyllest til Roslagen, rett og slett. Nå forstår jeg meg kanskje ikke spesielt på dikt, og det er en kjent sak blant Karlfeldt-elskere at hans blomsterbruk var symboler, samtidig som han må ha hatt en stor forkjærlighet for den svenske floraen.

Hans "vårlige, ungdommelige" start i diktet legger veronikablått i blick under bølgende (pike-?) krøller, som en roslagsvår.

I andre verset er det nesten så en kan miste pusten av sommervokstere i Roslagen. Skjelvede ospeløv, asal

og krossved, roser overalt, nattfioler og duftende maurer i lyse og varme netter. ”Svenska soldaten” er et gammelt navn på blåmarimjelle, og i diktet står de på vakt i rekker og speider etter farer. Blodstorkenebb eller *purpurnäva* i tette vever, vi kjenner den fra våre egne kyster. *Kärleksört*, smørbukk, som mat for apollosommerfugl, – god kunnskap om naturen! *Vassen* (takrøret) er ikke bare gras på strandengene, men også hjem for sivsangeren, mens ”kraftig *sälting*”, saulauk, for sultne kyr får plass i en hyllest til roslagssommeren. Rent ut utrolig!

Så følger høsten med Karlfeldts ”ex libris-blomst”, kongslyset, en av artene han hadde en spesiell kjærlighet til, og den får selskap med kattehale og fredløs (*lysing*). Tåkelur og stormhvin er det en engster seg for i roslagshøsten.

Kanskje vi heller gleder oss til en ny vår etter å ha lest Karlfeldt?

Om du nå skulle tvile på at Karlfeldts samlede er et vakkert diktet ”floraverk”, anbefaler jeg leseren å lese en del av hans dikt. Du kommer til å bli forundret, men kanskje best av alt, du kommer til å glede deg over språket, hans dikteriske vinklinger og evnen hans til å veve blomstene inn i diktene. Det er nesten usannsynlig hva du finner i blomstermotivene hans.

God lesning!

*Litt hjelp til oversettelse og forklaringer av enkelte ord i diktet?

Jeg har fått god hjelp av Erik Ljungstrand i Göteborg for å få orden på hva noen ord og vendinger betyr og dessuten noen presiseringer med hensyn til hvilke planter det dreier seg om.

”*Jordrök*” er ikke jordrøyk (som er sommer- og høstblomstrende og som ikke vokser i lunder), men derimot lerkespore, i dette tilfellet ”*Fumaria solida*” hagelerkespore, som i dag kalles *Corydalis solida*.

”*Krönikeknittel*” – knittel er en gammel verseform.

”skär och *prickar*” – prickar er et slags sjømerke.

Veronica – i dette tilfellet tveskjeggveronika *Veronica chamaedrys*.

”*Befläktar*” – milde vinder som stryker inn over landet fra havet.

”*Oxel* och *olvon*” – svensk asal *Sorbus intermedia* eller også rognasal *S. hybrida* som begge er vanlige i Roslagen, og krossved *Viburnum opulus*.

”*Mären*” – grenser, grensemerker.

”*Liens vägar och årans*” – slåtte-markene der ljaen (lien) går fram, og vannet der man beveger seg framover med båt som drives av årer.

”**Rosa rorans**” – begynnelsen av et latinsk Birgitta-dikt, ”Rosa rorans bonitatem”. ”Sankta Birgitta” ble født på Finsta gård i Uppland i 1303.

”**Måra**” – i dette tilfellet gulmaure *Galium verum*.

”**Svenska soldaten**” – blåmarimjelle *Melampyrum nemorosum*, (meget vanlig i Roslagen).

”**Purpurnäva**” – blodstorkenebb *Geranium sanguineum*.

”**Tvaget**” – vasket eller kanskje snarere utvasket.

”**Kärl**” – oppbevaringskar, i dette tilfellet havet sett som en ”vannbeholder”.

”**Vass**” – takrør *Phragmites australis*.

”**Kärleksört**” – smørbukk *Hylotelephium telephium* ssp. *maximum*.

”**Sälting**” – strandsaulauk *Triglochin maritimum*.

”**Fackelblomster**” – kattehale *Lythrum salicaria*.

”**Lysing**” – fredløs *Lysimachia vulgaris*.

”**Själarna**” (1) – seler, *Phocidae*, tre arter finnes i Roslagen.

”**Själarna**” (2) – menneskesjelene.

Foto 1931, Karlfeldts siste leveår.

Hvem var så den mannen? Et kort sammendrag.

Erik Axel Karlfeldt, egentlig Erik Axel Eriksson, ble født i 1864 i Karlbo i Dalarna, Sverige. Hans far, Erik Eriksson, var bonde, men stiftet en del gjeld for å drive gården. Han skrev ut forfalskede vekslere og gjeldsbrev for å klare forpliktelsene, men ble oppdaget og ble så dømt til straffarbeid i 1885. Den unge Erik Axel ble så forbitret over farens lovbrudd at han i 1889 skiftet navn til Karlfeldt.

Erik Axel begynte å studere i Uppsala i 1885, men hadde så lite penger at han tok arbeid som hjemmelærer etter et år. Han vendte tilbake til Uppsala i 1887, men alt neste år var det igjen slutt på pengene.

Han fikk arbeid som journalist i Aftonbladet. Hovedredaktøren Ernst Beckman hadde som ung skrevet poesi og gitt ut en diktsamling, og hadde fått se noen av diktene som Erik Axel hadde skrevet. Han fikk prøve seg som journalist og byttet da til Karlfeldt-navnet.

Litt seinere samlet den samme Beckman inn penger blant venner og bekjente og sørget for at Karlfeldt fikk anledning til å avslutte studiene.

Etter studiene fikk han arbeid ved Djursholms Enskilda Läroverk hvor han bl.a. gjorde seg svært fordelaktig som lærer i svensk språk. Han fikk en del beskyldninger rettet mot seg da han tok imot elever i sin leilighet, særlig kvinnelige, og ble derfor gitt avskjed. Likevel fikk han med seg en meget bra attest for sine evner som lærer, særlig i svensk språk.

I 1895 utga han diktsamlingen *Vildmarks- och kärleksvisor* som var hans debutbok. Den fikk blandet kritikk, blant annet på grunn av ordstillinger i verselinjene for å få rimene til å stemme. Salget av boka ble nærmest en fiasko og det ble solgt bare et par hundre eksemplarer.

I mars 1895 fikk han en stilling ved folkehøyskolen i Molkom. Rektor Mauritz Tisell, som Karlfeldt beskriver som en hedersman, var gift med den 39-årige Mina Tisell, men ekteskapet var ulykkelig og barnløst. Hun og Karlfeldt kom godt overens, noe som førte til en "situasjon" som gjorde at Karlfeldt syntes han burde ha anledning til å avslutte arbeidet

ved skolen. Mye kan sies og tenkes om saken.

Så dro Karlfeldt til Uppsala hvor han ved siden av studier fullførte sin andre diktsamling *Fridolins visor och andra dikter*. En av dem som leste gjennom dikta hans og ga råd, var dikteren **Gustaf Fröding**. "*Fridolin*" var Karlfeldts "**poetiske alter ego**" og dukket opp også i hans tredje diktsamling *Fridolins lustgård och Dalmålningar på rim* (1901).

Det er sannsynlig at hans doktoravhandling, som ble ferdig i 1900, førte til at han ble valgt inn i **Svenska Akademien** i 1904, men likevel var det kanskje de konservative dragene som fantes i hans nasjonalromantiske diktning som til slutt gjorde utslaget.

I 1906 kom diktsamlingen *Flora och Pomona*.

Etter en del viderverdigheter med flere kvinnehistorier giftet han seg med Gerda Holmberg som han alt hadde fått to sønner med. I 1917 fikk de også ei datter.

På høsten 1918 utga Karlfeldt diktsamlingen *Flora och Bellona*, like full av blomsterstenkte dikt som den forrige. Her finner vi blant andre diktet *Roslagen*. I denne diktsamlingen finnes også det kjente diktet (og visa) *Svarta Rudolf* som er tilegnet Albert Engström.

I 1919 foreslo kollegene i Svenska Akademien å tildele Karlfeldt nobelprisen i litteratur, men han takket nei til denne æren.

I 1927 kom den siste diktsamlingen hans, *Hösthorn*. Den fikk mange lovord av kritikerne.

På vårvinteren 1931 ble Karlfeldt

syk med bronkitt, men frisknet til. Ved påsketider ble han syk igjen og døde 8. april.

På høsten samme året ble han posthumt tildelt Nobels pris i litteratur.

Takk

Stor takk til Erik Ljungstrand, Göteborg for hjelp med oversettelser og forklaringer.

Litteratur

Halvorsen, Roger. 2010. *Noen gamle plantenavn hos Hans Jakob Wille (1786) VI. Noen gamle navn på norske orkideer. Listéra 25 årg. hefte 2.*

Corneliuson, Jens. 1997. *Växternas namn. Wahlström & Widstrand.*

Karlfeldt, Erik Axel. 1948. *Erik Axel Karlfeldts dikter. Wahlström och Widstrand. Stockholm.*

Den står støtt som har begge beina i bakken.

To hoder tenker bedre enn ett.

Fotos: Norman Hagen

VÅRSKOGENS HVITE PRAKT

Thor A. Wiersdalen

Under vandring i barskogen en vårdag, kan en oppdage et nydelig feltskikt med små, men flotte, hvite planter. De lyser opp i en ellers så dystert og mørk skog.

En skulle tru at jordsmonnet var for næringsfattig til å kunne avle fram slike små og yndige skapninger. Men de er der og minner oss om at skaperverket er utrolig mangfoldig og rikt, til glede for en glad og fornøyd skogsvandrer.

Plantene er ikke vanskelige å bestemme. Vi kjenner dem raskt igjen, i motsetning til de som blomstrer noe tidligere, og som en av TBF`s store botanikere en gang kalte: ”..de små, hvite jæklarna”. De er vanskeligere å sette navn på.

Gang på gang forundres jeg av de menneskene som går rett fram uten å se denne fine ”mikronaturen”, bare opptatt av de store horisonter med utsyn mot fjell og sjø. Det er flott det også, men Guds natur er så mye, mye mer fint og ufattelig. Det får i alle fall meg i en ubeskrivelig ekstase. En kan leve lenge på den i en kald og mørk vinter.

Skogstjerne *Trientalis europaea*

Denne finnes i alle de nordiske

Skogstjerne *Trientalis europaea*

landa. Blomstringa er i mai til juli. Biotopene den finnes i, er mange; fra skog, enger, myrer, strender, kratt og til fjell. Den liker både tørr og fuktig humus- eller sandjord.

Skrubbær *Chamaepericlymenum suecicum*

Vokser på fuktig og mager mark. Biotopene den trives i er:

Skrubbbær *Chamaepericlymenum suecicum*

sumpskog, strender, myrkanter, bryn og grøftekanter. Planta finnes i tette bestander og med krypende jordstengler. Stengelen er opprett og firkanta. Blada er eggrunde, og på undersiden er de blågrønne. Blomstene er rødsvarte, omgitt av fire hvite høyblad. Frukta er ei steinfrukt som er blankt rød.

Maiblom *Maianthemum bifolium*

Maiblom vokser på skyggefull, nokså mager, men frisk og fuktig jord. Voksestedene er bar- og blandingsskog, bryn, lunder og bekkekanter. Stengelen er bleikgrønn, stiv og korthåra. Nederst ved grunnen har den to skjellblad. Maiblom får opptil tjue blomster i klase og er spesielt velluktende. Bæra blir til slutt røde og saftige, men først er de grågrønne og rødprykkete. De er giftige.

Liljekonvall *Convallaria majalis*

Planta er vanlig på tørr, frisk,

Maiblom *Maianthemum bifolium*

Liljekonvall *Convallaria majalis*

mager og steinete humusjord. Vi finner den i mange biotoper som blant annet eikebakker, lunder, urterik blandingsskog og skrenter. Stengel og blad kommer fra forgreina jordstengler. Blada er som oftest to, og de er lansettforma. På oversiden er de blågrønne og undersiden er blank. Blomstene sitter i en ensidig klase, er hengende, og det er opptil 12 blomster i klasen. De er hvite, sjelden rosa, er klokkeforma og har parfymeduft. Bæra blir til slutt røde og de er giftige.

Firblad *Paris quadrifolia*

Vokser på skyggefull, frisk og fuktig jord. Planta finnes i sumpskog, bryn, lunder, kløfter og rasmarek. Den har vanligvis fire blad som er nesten kranstilte og er elliptisk omvendt eggrunde. Den har en enslig, illeluktende blomst med fire trådsmale kronblad, åtte støvbærere

Firblad *Paris quadrifolia*. Foto: Norman Hagen

og en griffel med fire smale arr. Firblad får kun ett bær som er saftig og blåsvart, og med et vokslag og mange runde frø.

Dette var fem av de blomstene en kan finne i en skog en vårdag i mai. Riktignok er ikke firbladet hvitt, men det er med sammen med de andre i skogens feltskikt. For meg er de nydelige og lyser opp i en dyster og mørk skog. Spesielt når knipper av solstråler slipper ned gjennom baret og reflekteres av plantene.

Ha en god tur neste gang du vandrer en maidaag i en fuktig granskog.

Kilder:

Stenberg/Mossberg, 2007-utgaven.

Fotos:

Kristin Vigander, om ikke annet er nevnt.

Firblad *Paris quadrifolia*

OM HVORDAN MORBÆRA BLE MØRKT SVART-RØDE, EN HISTORIE OM PYRAMUS OG THISBE

Den eldste varianten av et drama (eller to?) av Shakespeare, – og litt botanikk og bibelhistorie selvfølgelig.

Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3092 Sundbyfoss. e-post: roghalv@gmail.com

En liten innledning

Jeg mener det var i min søndags-skoletid på ”Brakka” i ”Dar’n” som det het på lokaldialekten. Da gikk jeg i småskolen på Heistad skole i gamle Eidanger kommune. ”Dar’n” var stedet Dalen ved Brevik der Norcems sementfabrikk nå ligger. ”Brakka” var et stort forsamlingslokale ved Gamle Sørlandske riksvei. Der var det fra gammelt av livate dansefester med dram og allerede oppbretta ermer under poplinsfrakkene og juletefester for barna til alle DPC’s (Dalen Portlands Cementfabrikk) ansatte, med boller og wienerbrød i store mengder og kakao fra mugger, eventyr og godtepose med sjokolade og frukt før vi varme i kinna gikk hjem fra festen i den kalde januarkvelden.

Hver søndag var det søndags-skole i lokalene i regi av ”Smiths Venner” der vi satt andektige og lyttet på budskapet og så på alle de søte jentene i den lokale menigheta, de med fletter og skjørt. Så sang vi mange

søndagsskolesanger som jeg minnes en smule av enda.

En av dem var den om Sakkeus som så gjerne ville se Jesus. Første verset går slik:

SAKKEUS

*Sakkeus var en liten mann,
en bitte-bitte-liten mann.*

*Han klatret opp i et morbærtre,
for han ville Jesus se,
for han ville Jesus se.*

Sakkeus i morbærtreet. Niels Larsen Stevns.

Morbærtre? Det var noe vi ikke visste hva var, og ikke lærte vi hva det var på søndagsskolen heller. Vi fikk heller ikke oppgitt hvor i Bibelen historien sto, men den står altså i Lukas evangelium, kap. 19, v. 4 og lyder slik:

Da sprang han (Sakkeus) i forveien og steg opp i et morbærtre for å få se ham (Jesus), for hans vei gikk der forbi.

I vers 3 står det at Sakkeus var liten av vekst og derfor ikke kunne komme til for å se Jesus fordi folket sto i veien, og i vers 5 står det at Jesus ba ham komme ned, for han skulle bli med inn i huset hans.

Jeg tror sannelig vi fikk høre historia fortalt i timene med bibelhistorie i småskolen også, flere ganger, den gangen oppseding av barn også inneholdt bibelhistorie, ”Fadervår” og morgensalmer, noe som kanskje var med på å gjøre oss til ”gagns menneskje”, – i alle fall et lite stykke på vei.

Litt botanikk og silkehistorie inn i det hele

Seinere, da botanikken fanget noe av interessen, stifta jeg bekjentskap med morbærtreet på en tur til Gotland og den botaniske hagen i Visby på 1980-tallet. Jeg husker ikke hvilken av artene det var, men det var kanskje aller helst hvit morbær *Morus alba*.

Morbærslekta, *Morus*, i familien *Moraceae* har, ifølge det fantastiske

plantenavnleksikonet *Växternas namn* av Jens Corneliuson, 8-10 arter, mens den ifølge Wikipedia skal omfatte 16-20 arter. Disse er spredt rundt om i verden.

Vi lærte på skolen at morbærtreet var føden til silkeormene som ga oss silke, og det er visstnok hvit morbær *Morus alba* som skal være den arten som silkeormen foretrekker. Arten hører opprinnelig hjemme i Øst-Asia, som rimelig er, siden silkeproduksjonen stammer derfra. Via smugling til Tyrkia ble det etter hvert brakt til Europa sammen med silkeormer, og produksjonen av silke kom siden i gang både i Italia, USA og India.

Hvit morbær regnes nå som en mulig problemart som kan komme til å spre seg raskere enn en ønsker.

Silkeormen har også til en viss grad funnet seg til rette på rød morbær *M. rubra*.

Rød morbær *Morus rubra* stammer fra de østlige delene av Nord-Amerika og har vært i bruk blant annet til syltetøy og saft, men skal ikke være spesielt velsmakende.

Svart morbær *Morus nigra* derimot regnes som et bær med god smak og har vært dyrket en del for fruktens skyld.

Om morbærtreet i Bibelen, en feil oversettelse?

Morbærtreet er nevnt mange steder i den norske oversettelsen av Bibelen, bl.a. hos profeten Amos (7,14) og i Salmenes bok (78,47), 1. Krønikebok (27,28) og 2. Krønikebok (1,15 og 9,27). Den er også nevnt i første

Makkabeerbok (6, 34), som hører til de såkalte apokryfe skriftene, som ikke er med i vår Bibel (Duke 2008 og G.M.Lye 2010).

Dette viser i noen grad hvilken betydning morbærtreet kan ha hatt i områdene innerst i Middelhavet. Nå er det imidlertid en liten hake ved det hele. I engelske bibelutgaver snakkes det ikke om "The Mulberry Tree", men om "The Sycamore Tree". Oversettelsen av "sycamore" er ifølge Kunnskapsforlagets blå ordbøker både "platanlønn" og "morbærfikentre" *Ficus sycomorus*. Det første er trolig en "forveksling" av slekta *Platanus* med arter som orientalsk platan *P. orientalis* og amerikansk *P. americanus*. Disse har vakre hengende frukter, mens morbærfiken har små, men karakteristiske "fikenfrukter".

Jens Corneliuson skriver følgende om betydningen av artsnavnet *sycomorus*:

Sycomorus adjektivisk
 substantiv; som mullbärsfikon
 hebreiska sigma
 = mullbærsträd;
 grek. sykomoros =
 mullbärsfikonsträd; sykomoron
 = mullbärsfikon; lat. sycomorus
 = vildfikonsträd; grek. sykon =
 fikon; moron = mullbär.

Som en ser av Corneliusons utlegning, kan Sakkeus' morbærtre like gjerne ha vært en villfiken, eller morbærfiken om man vil, som også er viltvoksende i de østligste delene av middelhavsområdet.

Uansett oversettelse, svart morbær er opprinnelig hjemmehørende i det samme området, og det var mye dyrket for fruktens skyld. Det kan derfor være rimelig å anta at den rike og småvokste overtoller Sakkeus like gjerne entret et morbærtre for å få se Herren.

Den gamle myten om morbærtreet

Nå ble kanskje veien lang fra svart morbær (ja, for om det dreide seg om morbær, må det jo ha vært det svarte) til Shakespeare og myten om Pyramus og Thisbe.

Ficus sycomorus. Bildet er hentet fra Wikimedia og er navngitt som Atamari i artikkelen samme sted.

Sammenhengen mellom den gamle myten og Shakespeare er at forfatteren fra Stratford upon Avon må ha funnet sitt motiv om Romeo og Julie i den gamle myten som stammer fra Babylon i Assyria. Shakespeare har sannsynligvis funnet motivet i Ovids (Publius Ovidius Naso,

43 f.Kr. - 17 e.Kr.) latinske gjenfortelling av myten i sitt verk *Metamorfoser* eller i Arthur Goldings oversettelse fra 1567 av det samme verket.

Pyramus og Thisbe, en gammel babylonsk myte om ulykkelig kjærlighet

Myten, eller oldtidssagnet, har nådd oss gjennom Ovids gjendiktning. Myten forteller om den vakre, unge mannen Pyramus og den skjønneste Thisbe og deres ulykkelige kjærlighet. Husa til foreldrene deres lå vegg i vegg med en felles vegg mellom seg, (som våre moderne rekkehus), og naboskapet gjorde at de to unge var blitt kjent med hverandre. Dette førte etter hvert til at de to ble forelsket. Noe giftermål kunne det imidlertid ikke bli fordi foreldrene deres, som var bitre fiender, motsatte seg enhver tanke om bryllup.

Imidlertid kunne ikke foreldrene stoppe den sterke kjærligheten som vokste fram mellom Pyramus og Thisbe, en kjærlighet som ble holdt ved like av blick og små tegn.

I veggen som skilte de to husa, oppdaget de to elskende etter hvert en sprekke som ingen før hadde lagt merke til, og denne sprekken gjorde det mulig for de to å snakke lavt sammen uten å se hverandre. Mangt et kjærlig ord og varme følelser vandret fram og tilbake gjennom den lille åpningen.

Så, tidlig en morgen, der de sto på sin vanlige plass på hver side av den smale sprekken i muren, og etter å

ha jamret over sin harde skjebne, ble de enige om at de neste natt skulle møtes. De skulle snike seg bort fra sine hjem og vaksomme øyne og gi seg ut på markene for å få til

Thisbe. John William Waterhouse, 1909.

et møte. De ble enige om å møtes ved en velkjent bygning kalt *Ninus' grav* utenfor bygrensen. (Kong Ninus av Assyria blir regnet som grunnleggeren av Ninive.) Den som ankom først, skulle vente på den andre ved foten av et bestemt tre. Det var et morbærtre med *hvite bær* som sto nær en kjølig kilde.

Alt ble bestemt, og de bare ventet utålmodig på at sola skulle gå ned

og natta komme. Så snek Thisbe seg forsiktig ut uten å bli oppdaget av noen i familien. Hun hadde dekket til hodet med et slør og satte seg ved morbærtreet da hun ankom den avtalte møteplassen.

Mens Thisbe satt der og ventet, oppdaget hun ei løvinne som nærmet seg kilden for å slukke tørsten. De blodige kjevene på dyret stinket av et nylig drept offer. Thisbe flyktet ved synet av løvinna og søkte tilflukt i ei hule i klippen. Idet hun flyktet, mistet hun sløret.

Etter å ha drukket seg utørst, snudde løvinna for å gå tilbake inn i skogen. Da hun fikk se sløret på bakken, rev og slet hun det i stykker med den blodige munnen.

Pyramus ankommer

Pyramus var forsinket, og da han ankom møtestedet, ble han blek da han så sporene etter løvinna i sanda og fant det sønderrevne og blodige sløret.

Historien videre er at Pyramus i sin fortvilelse over å ha kommet for sent til å forsvare sin elskede bebreidet seg selv for hennes død. Han tok opp det blodige sløret, bar det med seg bort til det avtalte møtestedet og overøste det med kyss og tårer. Så trakk han sverdet og støtte det i sitt eget bryst så blodet sprutet fra såret.

Også de hvite morbærene ble farget røde av blodspruten. Blodet sank også i jorden og ble sugd opp gjennom røttene på morbærtreet, opp gjennom stammen til fruktene og farget dem enda sterkere mørkt røde, nesten svarte.

Thisbe finner Pyramus

Thisbe trådte nå forsiktig fram fra gjemmestedet, fremdeles skjelvende av redsel. Hun ville ikke skuffe sin elskede og kikket engstelig etter Pyramus, ivrig etter å fortelle han om faren hun hadde kommet unna.

Da hun kom fram til treet som nå hadde mørkt røde morbær, trodde hun først at hun var kommet til feil sted. Da fikk hun se noen som strevde i dødspine. Hun rygget tilbake og grøsset. Så gjenkjente hun sin elskede og skrek høyt. Hun slo seg for brystet og omfavnet den livløse kroppen. Tårene rant, og hun kysset de kalde leppene til Pyramus.

Hun ropte, gråt og skrek ut i fortvilelse:

”Svar meg Pyramus, det er din egen Thisbe som roper til deg”.

Pyramus åpnet øynene et øyeblikk da han hørte navnet hennes, men han lukket dem straks igjen, – for alltid.

Da så Thisbe det blodstenkte sløret sitt og Pyramus’ tomme sverdslire og forsto sammenhengen; at Pyramus hadde tatt sitt eget liv i den tro at Thisbe var drept av løvinna.

Hun ropte så:

”Jeg vil følge deg inn i døden. Og dere, ulykkelige foreldre til oss begge, nekt oss ikke vårt siste ønske. Slik som kjærligheten og døden har fulgt oss, la en felles grav romme oss. Og til deg morbærte, bevar merkene etter dette blodbadet. La bæra dine for alltid tjene som minne over vårt blod.”

Deretter støtte hun sverdet i brystet på seg selv. Historien forteller så at de fikk hvile i en felles grav og at

Thisbe finner den døende Pyramus og tar sitt eget liv.

bæra på morbærtreet siden for alltid forble mørkrøde som blod.

At hvit morbær ikke vokser i dette området, får så være. Svartrøde morbær har kart som i et visst stadium er hvite, så en forklaring på fargeskiftet finnes det jo, men nå skal vi vel ikke ”forstå bort” historiens virkelige ånd: Kjærligheten rokker ved det meste i livet.

At den godeste William Shakespeare (og flere andre) ble grepet av en slik historie og brukte den i

Hvit morbær *Morus alba*, Kaliviani, Kreta. Foto: Øystein Ruden.

Svart morbær *Morus nigra*, Orca Praia Victoria, Madeira. Foto: Øystein Ruden.

Svart morbær *Morus nigra*, Orca Praia Victoria, Madeira. Foto: Øystein Ruden

Romeo og Julie, er vel kanskje ikke så rart. Hans drama om Romeo og Julie er i alle fall i sin form ganske lik myten om Thisbe og Pyramus.

Temaet skal visstnok også ha vært brukt av Shakespeare i *En midsommernattsdrøm*, men her skal den, så vidt jeg har forstått, ha en noe annerledes og humoristisk form.

Det er ellers mange andre diktere og forfattere som har benyttet seg av myten i sin diktning og i andre kunstformer.

For øvrig viser jeg til Gerd Mari Lyes utmerkede artikkel om *Planter i Bibelen 6: Morbærtre Morus nigra*, (*Listéra* 1 – 2010).

Takk

Takk til Øystein Ruden for hjelp med bilder.

Litteratur

Bibelen. 1960. Det norske Bibelselskaps forlag.

Corneliuson, Jens. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.

Duke, James A. 2008. *Duke's handbook of medicinal plants of the Bible*. CRC Press.

Lye, G.M. 2010. Planter i Bibelen 6. *Morbærtre Morus nigra*. *Listéra* 1, 25. årgang.

Listéra for 20 år siden:

Det noe som ikke stemmer!

En utfordring

om

GRENMARASAL, *Sorbus subpinnata* Hedl., I
LÅRDAL, TOKKE

Av Roger Halvorsen

Da TBF sommeren 1991 besøkte Lårdal på sin helge-ekskursjon i juni, gikk noen av deltagerne opp de bratte liene under Haddedalene. Denne turen startet i området vest for prestegården og gikk ned til Bandak før en så klatret opp brattlia. På veien vestover lia ble det flere steder funnet enkeltksemplarer av en asal, *Sorbus*, som der og da ble bestemt til grenmarasal, *Sorbus subpinnata*.

Dette ble gjort ganske uten videre, fordi det i Lids flora er angitt nettopp grenmarasal fra Lårdal. Grenmarasal ble funnet i Lårdalsområdet først av M. N. Blytt. Slik kan man i alle fall tolke Blytts flora, b.III, som ble slutført av hans sønn Axel Blytt.

Arten ble først beskrevet av Teodor Hedlund som var professor i Uppsala. Denne beskrivelsen kom i *Kunliga Svenska Vetenskaplige Akademiens Handlingar*, bind 35, nr. 1 i 1901.

Imidlertid var materiale samlet allerede i 1838, av professor M. N. Blytt, i Tangenåsen mellom Kulltangen og Øyekast i Porsgrunn. Dette materialet ble, i følge Dyring

(1911), først oppfattet som *Sorbus scandica* Fr. (= *S. intermedia* Ehrh.).

Da Hedlund påviste at dette var galt, ble denne planten ansett for å være hybriden *S. obtusifolia* (= *aria*) *x* *hybrida* (= *fennica*) og seinere for en form av den skotske *S. arranensis*.

I Blytts flora, b. III (1875), s. 1135 finner vi *S. intermedia* omtalt. Der kan man lese:

Bladene ovale eller elliptisk ovale, finnet lappede (Indsnittene tiltage i Dybde mod Grunnen, hvor Bladene ofte er finnet fligede) med sagtandede Lapper; Bladstilken og Underfladen tæt graafiltede. Frukterne "2-rummede". Forøvrigt som den Foregaaende. (-d.v.s. S. fennica.)

Om utbredelsen står det at arten er funnet

paa Silurformasjonen ved Porsgrund (Bl.) og i Eidanger (J.Dyring), ved Dalen i Eidsborg (Bl. Herb) og ved Grimstad (Lindeberg).

Materialet fra Dalen lå altså i Blytts herbarium. Dyring angir også arten fra Kragerø-trakten flere steder, fra Sundby og Gjømle i Bamble, ved Brevik jernbanestasjon, ved Trosvik, fra Hovholt og fra Borgeåsen.

Den såkalte "locus classicus", d.v.s. det første kjente voksted for denne arten, skulle da altså være Tangenåsen i Porsgrunn. Her er kanskje fortsatt den mest tallrike forekomsten, på tross av det nye veianlegget som skjærer seg bortover yttersiden av åsen.

Er grenmarasal i Grenland og i Tokke den samme arten?

Nå er Sorbus-slekta regnet som et lite "crux botanicurom", botanikerens kors, fordi artene i denne slekta driver såkalt "apomixi", d.v.s. danner frø uten forutgående bestøvning.

Kromosomfordobling og mye snusk gjør at det etterhvert dannes

en rekke småarter som opphøyes til sikre arter. Dette er ting som det av enkelte botanikere stilles et stort spørsmålstegn ved.

La oss så gå tilbake der vi startet, til Lårdals-asalen. La oss f.eks. se på Blytts beskrivelse:

Bladene ovale eller elliptisk ovale,.....

Mener Blytt her at det er forskjeller på bladformen, eller mener han å tolke bladformen med to uttrykk med litt forskjellig nyanse? Det vil vel være riktigst å tro at han mener at vi har to bladformer, nemlig enten ovale blader eller elliptisk ovale. Slik synes det også å være.

Jeg har til dags dato ikke truffet på grenmarasal i Grenlandsområdet hvor bladene er ovale; de er mer elliptisk ovale, ja, rent ut smale til tider.

Asalen i Lårdal, derimot, hadde

Omriss av blad fra grenmarasal samlet i Grenland (t.v) og i Tokke (t.h).

klart oval form på bladene, mer runde i formen enn Grenlands grenmarasal. Innskjæringene på bladene virket ellers nokså like.

Jeg tør ikke påstå noe som helst. Jeg vet vel ikke helt hva som har vært gjort av undersøkelser på dette området, men rent umiddelbart syntes det for meg at jeg sto overfor en annerledes asal i Lårdal enn den vi kjenner fra mange lokaliteter i Grenland.

Kanskje viser dette hvor vanskelig slekta er, og kanskje kan en sette

et spørsmålstegn ved verdien av å stykke opp enkelte arter i så mange former og småarter som det er gjort innen dette komplekset. I Lids flora er grenmarasal angitt flere steder på Sørlandet og fra Nedre Eiker i tillegg til Telemarkslokalitetene.

Kanskje vil nøyere undersøkelser slå fast at man i tillegg til sørlandsasal, nordlandsasal og andre småarter, også må begynne å operere med agder-asal, eiker-asal og lårdal-asal. Tør noen ta utfordringen? Det er i alle fall noe som ikke stemmer!!!

Litteratur:

Blytt, A. 1876 *Norges flora*, b. Ill, Christiania.

Dyring, J. 1911 *Flora grenmarensis*, Nyt Mag. Nat. bA9, hefte II og III.

Lid, J. 1968 *Norsk og svensk flora*, Det norske samlaget, Oslo.

NYTT FRA STYRET HØSTEN 2013

Vi er inne i den første vintermåneden etter en varm og god sommer og høst, og vi har allerede hatt våre første møter på Mule Varde. I tillegg til TBFs sommerekskursjon hadde vi i år ansvaret for NBFs botanikkdager som ble avvirket i slutten av juli. Vi bodde på Skinnarbu og var 22 deltakere. Bjørn Erik har laget et fyldig referat som har stått å lese i siste nr. av Blyttia. Vi hadde godt vær og fine turer i nærmiljøet. Tilbakemeldinger fra deltakerne var svært gode, men vi savnet representanter fra hovedstyret på NBFs botanikkdager.

I tillegg til disse turene var òg noen av medlemmene våre med på en

fantastisk tur til Svalbard, noe vi vil høre mer om på årsmøtet vårt.

I styret har vi i flere år ønsket å komme til Jæren, og vi er jo så heldige at vi har medlemmer som er kjentfolk i dette området. Derfor har vi booket oss inn på Bryne Kro den første uken i juli neste år. Invitasjonen kommer sammen med årsmøtepapirene i år som i fjor, og vil bli sendt dere på email og i posten.

Så står det bare igjen å takke dere for et aktivt år på alle måter, og ønske dere alle en riktig god jul og vel møtt på sesongens møter.

For styret i TBF

Esther Broch

Pyrola-SLEKTA

Thor A. Wiersdalen

På slutten av 1970-åra oppdaga jeg for første gang en av *Pyrola*-artene. At det skulle ta så mange år etter over tjue års botanisering, er forunderlig. Og at funnstedet mitt var like utenfor Oppdal, er vel enda mer merkelig. Denne slekta fascinerte meg, og jeg var raskt ute etter flere arter. Og de kom på rekke og rad. Til slutt var alle artene i Norge ”i boks”, inkludert artene i de andre vintergrønnslektene.

Denne slekta tilhører vintergrønnfamilien *Pyrolaceae*. I denne familien er slektene *Pyrola*, *Orthilia*, *Moneses*, *Chimaphila* og *Monotropa*.

Plantene i disse slektene er flerårige og er også dvergbusker. Blada er ofte samla i rosett ved grunnen, eller er enkle, skruestilte eller motsatte. De har radiærsymmetriske blomster med fem, eller sjelden fire, frie kronblad. Som regel har de ti, eller sjelden åtte pollenbærere.

I *Pyrola*-slekta er blada vintergrønne og i rosett. Stengelen har bare skjellforma blad. Blomstene er hengende og klokkeforma. Pollenknappen har en tut med pore.

Artene i *Orthilia*-slekta er nikkevintergrønn *O. secunda*; i *Moneses*-slekta finner vi olavsstake *M. uniflora*; i *Chimaphila*-slekta har vi bittergrønn *C. umbellata* og i

Monotropa-slekta har vi vaniljerot *M. hypopitys* og snau vaniljerot *M. hypopitys* ssp. *hypophegea*.

Perlevintergrønn *P. minor*

Har avlange og rundtanna blad med flat kant. Blomstene er kulerunde med en liten åpning. Begerblada er trekanta. Griffelen er rett, 1-2 mm lang, og den når ikke ut av blomsten. Planta er lite næringskrevende, og finnes i skog, heier og høyt opp i fjellet. Den er sirkumboreal, og vanlig i Sverige og Finland.

P. minor* x *rotundifolia* ssp. *rotundifolia

Er steril og sjelden.

P. minor* x *rotundifolia* ssp. *norvegica

Er også steril, men ikke sjelden i fjellet fra Finnmark til Vinje og Bykle.

Klokkevintergrønn *P. media*

Har store, sirkelforma, rundtanna og matte blad. Blomstene er ofte noe rødlige og er klokkeforma. Begerblada er eggforma. Den har en 4-6 mm lang og rett griffel som stikker litt ut av blomsten. Planta finnes spesielt i moserik bar- og bjørkeskog.

**Legevintergrønn *P. rotundifolia*
ssp. *rotundifolia***

Blada er runde, rundtanna og blankt grønne. Stengelen har 1-2 smale skjellblad. Blomstene er skålforma og noe monosymmetriske. Den får fra 6 til 15 blomster. Legevintergrønn trives i lauv- og barskog og er ganske vanlig på frisk, fuktig og litt rikere jord.

**Sandvintergrønn *P. rotundifolia*
ssp. *maritima***

Ligner på ssp. *rotundifolia*, men stengelen har 2-5 skjellblad og sirkelrunde blad. Den er sjelden og finnes på kalkmyr og langs kysten i dynetrau.

**Norsk vintergrønn *P. rotundifolia*
ssp. *norvegica***

Er ganske sjelden på frisk og kalkrik mark i fjellet. Den vokser på reinrosehei og i fjellbjørkeskog. Ofte med rødlig stengel, og bladplatene er gulgrønne. Kronblada er gulhvite. Det finnes mange mellomformer.

Furuvintergrønn *P. chlorantha*

Finnes på frisk, steinete skogsmark, i eldre furuskog, skråninger, rasmak, på rygger og på moer. Bladplatene er matt mørkegrønne med lyse årer. Blomstene er gulgrønnlige med en griffel som er bøyd og grønn.

Islandsvintergrønn *P. grandiflora*

Finnes som navnet sier, på Island. På rishei og fuktig mark. Kronblada er hvite til rosa. Griffelen er bøyd og 4-5 mm lang. Det blir en opptil 20 cm høy plante.

Kilder:

Lid, J. & Lid, D. T. 1994. *Norsk flora*, 6. utg. v/ Reidar Elven, s. 443-444.
Stenberg/Mossberg, 2007, norsk utgave. *Gyldendals store nordiske flora*, s. 450-451.

Perlevintergrønn *P. minor*. Foto: KV

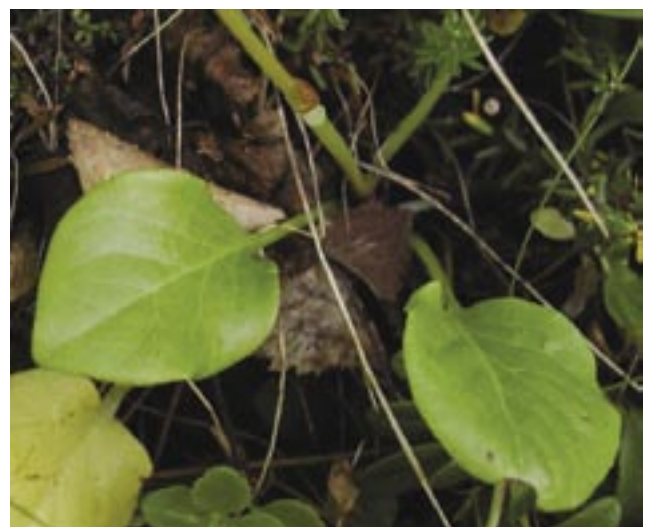
Perlevintergrønn *P. minor*. Foto: NH

Klokkevintergrønn *P. media*. Foto: NH

Legevintergrønn *P. rotundifolia* ssp. *rotundifolia*.
Foto: KV

Legevintergrønn *P. rotundifolia* ssp. *rotundifolia*.
Foto: KV

Norsk vintergrønn *P. rotundifolia*
ssp. *norvegica*. Foto: KV

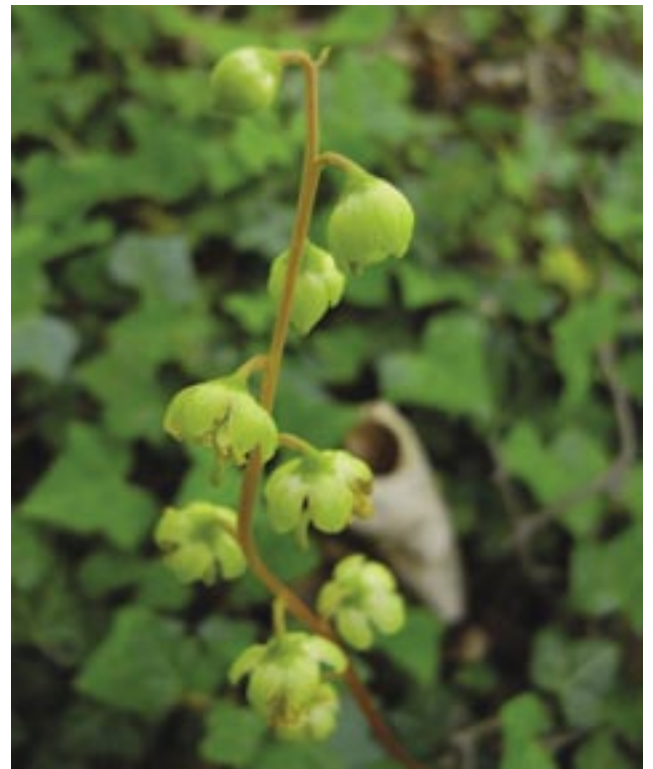
Furuvintergrønn *P. chloranta*. Foto: NH

Norsk vintergrønn *P. rotundifolia*
ssp. *norvegica*. Beger ofte med krage ved
grunnen (Lid). Foto: NH

Fotos i denne artikkelen:

Kristin Vigander (KV)
Norman Hagen (NH)

Furuvintergrønn *P. chloranta*. Foto: KV

Minneord Øyvind Skauli

Enda et av våre pionermedlemmer er gått bort. Øyvind Skauli sovnet stille inn onsdag 10. april, 87 år gammel. Et innholdsrikt liv var over. Med Øyvinds bortgang er også TBF blitt fattigere.

Noen mennesker vi møter setter dype, varige spor. Øyvind var en av disse. Han var et sansende menneske, kunnskapsrik og vitebegjærlig, noe som var til stor glede for hans familie, venner, omgangskrets og foreninger han deltok i. Hans evner, kunnskap og engasjement preget også hans innsats på Forskningsavdelingen til Norsk Hydro på Herøya, der han var ansatt gjennom mange år.

Han var glad i sin Aslaug, familien sin og hjemmet sitt på Grønli i Porsgrunn. Hagen var en botanisk opplevelse, et mangfold med både viltvoksende planter og hageplanter i et frodig samspill. Hagen avspeilet hans og Aslaugs naturfaglige interesser.

Øyvind var med å starte Telemark Botaniske Forening. Hagelaget, Ornitologisk Forening i Telemark, Geologiforeningen og Diktets venner var også blant de foreningsmiljøer han trivdes i.

Som tilflyttet Hydroansatt mot slutten av 1950-tallet, ble han raskt en bruker og beundrer av Grenlandsregionens mangfold. Øyvind hadde betydelige artskunnskaper innen botanikk og fugleliv. Han hadde evne til å forstå sammenhenger mellom geologi, terrengformasjoner, planteforekomster, fugle- og dyreliv. Dette ledet ham til mange spennende steder, ofte utenfor oppgatte stier. Han likte å farte i naturen sammen med andre, men Øyvind streifet naturligvis også mye på egen hånd. Slik gjorde han mange funn, viktige bidrag til å kartlegge Telemarks flora og fugleliv. Hans iver og kunnskap fikk mange nyte godt av.

Han og Aslaug var med på mange ekskursjoner, også sommerekursjoner. Fra turene husker vi at han ofte ”slo et slag utenfor stien”, som han selv sa. Mens flokken gjerne ruslet sammen, søkte han i områdene litt omkring og lot blikket streife over det grønne. Rett som det var ropte han, han hadde gjort et interessant funn. Hans interesse for å lete og finne forekomster ble lagt merke til.

Vi i TBF husker også godt hans innsats i hagen på Mule Varde. Der bidro Øyvind sterkt til å opprette og drifte et Her Hos Oss-bed der skilting og informasjonstavler gav besøkende innsikt i denne delen av vår lokale flora.

Øyvind var en glad turmann. En smilende Øyvind bak en kaffekjele, hengt over slikkende flammer, er limt inn blant minnene. Ved bålet ble det også rom for de dype samtalene. Der dro han iblant fram noen kloke linjer fra en dikter, slik som skogens egen dikter, Hans Børli. Servert under høy himmel, var verselinjene næring for tankene.

To hjerteinfarkt og en stor hjerteoperasjon stoppet ikke Øyvinds vandringstrang. Målbevisst trente han seg opp hver gang og fortsatte det livet han elsket. Når pensjonsårene kom, fikk han mer tid til å streife. Begeistret formidlet han fra opplevelsene til familie og venner.

For Øyvind som var glad i å gå, ble livet gradvis endret da beina sviktet. Rekkevidden for daglige vandringer ble begrenset og stoppet til slutt helt opp. En lang, men innholdsrik vandring var over. Vi er mange som takker Øyvind for gode minner.

Roger Halvorsen og Jan Erik Tangen

IVAR AASEN OG HANS STARR

Kristin Vigander, tekst og bilder

Da jeg hørte at Ivar Aasen hadde 200-årsjubileum i år, og samtidig fikk vite at denne språkforskeren også var botanisk interessert, tok jeg meg en tur til Ørsta for å se på herbariet som Aasen hadde produsert i sin ungdom. Det var en selsom og spennende opplevelse. I *Listéra* 2013-1 har jeg fortalt om turen min, og jeg har presentert de orkideene som Aasen hadde i sin samling.

Ekstra morsomt syns jeg det var at Ivar Aasen hadde samlet og bestemt så mange starr.

Starr tilhører familien *Cyperaceae* – starrfamilien. Starrene ligner gress, og familien ble tidligere kalt halvgressfamilien. Slekten *Carex* er en stor planteslekt som omfatter ca. 1500 arter. Av disse ser jeg at det er nevnt nesten 150 arter i Lids flora, når jeg ikke tar med underarter.

I min artikkel vil jeg presentere Aasens starr, og med bildene viser jeg hans herbariebelegg til venstre, sammen med mine egne bilder til høyre.

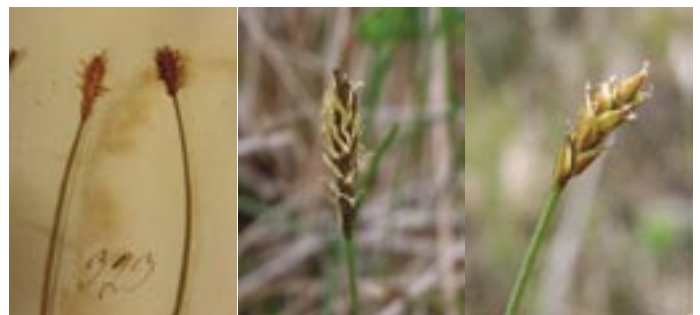
Aasens herbarium har vært gransket av flere store botanikere, og noen av dem har gjort endringer og tilføyelser. Professor Matthias Numsen Blytt har på et eller annet ukjent tidspunkt gjennomgått

herbariet og gjort notater. Johannes Lid presenterte i 1940 avhandlingen ”Ivar Aasens herbarium”, og der har jeg funnet kommentarer til enkelte av beleggene.

Tvebostarr *Carex dioica*

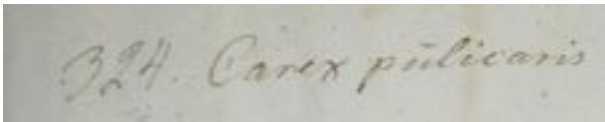
323 *Carex dioica*

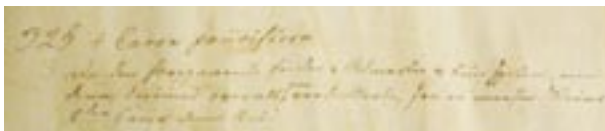
Aasens tvebostarr sammen med mine bilder.
Hannaks til venstre, hunnaks til høyre.

Tvebostarr er en liten plante som er særbu. Enten sitter det ett hannaks eller ett hunnaks i toppen av et tynt, trådformet strå. Hannplanten har et smalt, lysebrunt aks. Hunnplanten er tettblomstret, og akset er mørkebrunt.

Fægri skriver at tvebostarren finnes i hele landet på våt myr, men den tar ikke til takke med dårlig jord. Der man finner tvebostarr, kan man regne med at det er litt kalk i jorden.

Loppestarr *Carex pulicaris*324 *Carex pulicaris*

Loppestarr vokser i grise tuer, uten krypende jordstengler. De har tynne strå og trådsmale blad. Øverst er det ett aks med hannblomster og 5-10 hunnblomster nederst. Fægri skriver at loppestarren ikke er ulik det lille dyret som har gitt arten navn. Loppestarr liker også litt kalk. Den vokser gjerne i myr, men kan også finnes på nokså tørre steder. Loppestarr er nokså vanlig i kyststrøk.

Sveltstarr *Carex pauciflora*325 *Carex pauciflora*

”Da den foregaaende findes i Udmarker og kun sjelden, men denne derimod overalt paa vaade Marker, saa er maaskee Strøms 2.den *Carex* denne Art.”

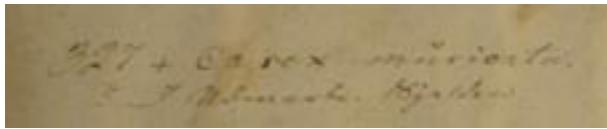

Sveltstarren vokser i grise matter med enkle, ofte litt bøyde strå. Aksene har noen hannblomster øverst og 2-5 sylspisse, brungrønne fruktgjemmer som etter hvert vender noe nedover. Artsnavnet *pauciflora* kommer av *paucus* = fåtallig og *flos* = blomst og betyr fåblomstret.

Buestarr *Carex maritima*326 *Carex incurva*

Om buestarren har Ivar Aasen notert funnstedet: ”I Nærheden av Dragsunds Bro”. Han hadde oppført denne i sitt herbarium som *Carex incurva*, men i Lids flora står den med det vitenskapelige navnet *Carex maritima*.

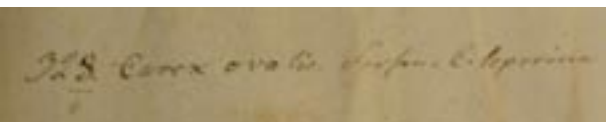
Buestarr vokser gjerne på sandstrand, sanddyner og tørr strandeng langs kysten. I innlandet vokser den på kalkrik grunn ved elvekanter og på stier.

Piggstarr *Carex muricata*327 *Carex muricata*

”I Udmarke. Sjelden.”

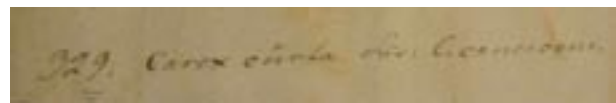
Piggstarr vokser i tuer med brune slirer ved grunnen. Akssamlingen består av 4-7 piggete aks med hannblomster øverst i akset. Artsnavnet *muricata* kommer av det latinske *muricatus*, som betyr ”med pigger”. Ivar Aasen skrev at den vokser ”I Udmarke” og at den er ”Sjelden”, men i Lids flora står den omtalt som nokså vanlig på Østlandet.

Harestarr *Carex leporina*328 *Carex ovalis*. Forhen: *C. leporina*

Harestarr vokser i tuer med ganske høye strå. Akssamlingen består av 4-5 like aks som sitter tydelig adskilt og kan minne om harelabber (derav navnet *leporina*). *Lepus* er latin og

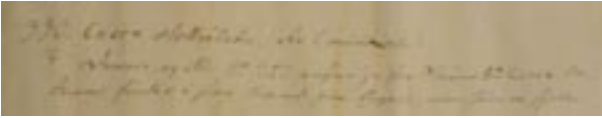
betyr hare. Hannblomstene sitter nederst på akset og hunnblomstene i toppen. Ivar Aasen skrev den inn i herbariet som *Carex ovalis*, men at den tidligere hadde hett *leporina*. I dag har den tydeligvis fått tilbake sitt gamle navn.

Gråstarr *Carex canescens*329 *Carex curta*. Før: *C. canescens*

Gråstarr har også fått tilbake sitt tidligere navn *canescens* som kommer av det latinske *canescere* = gråne, hvitne. Denne arten er vanlig over hele landet og vokser i tuer med flate, grågrønne blad. Stråene er

utbøyde og rue øverst. Akssamlingen består som oftest av 3-7 adskilte aks med stive støtteblad.

Stjernestarr *Carex echinata*

330 *Carex stellulata*

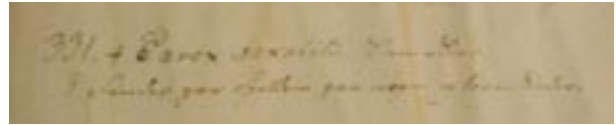
”Denne, og ikke nr 327, anseer jeg for Strøms 5te *Carex*, da denne findes i stor Mængde på Engene, men hiin er sjelden.”

Ivar Aasen har oppført denne med artsnavnet *stellulata*, som betyr at den ligner en stjerne. I Lids flora er nå artsnavnet *echinata*, som kommer av det greske *echinos* = piggsvin.

Stjernestarr vokser i tuer med smale og stive, grønne blad. Stråene er stive og rue øverst. Akssamlingen består av 3-7 godt skilte aks med sprikende fruktgjemmer. Hannblomstene sitter nederst i akset. Den er vanlig i Norge.

Stivstarr *Carex bigelowii* ssp. *rigida*

331 *Carex saxatilis*

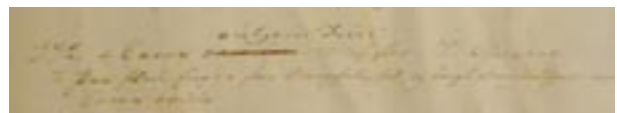
”Findes paa Fjeldene, paa nøgne og tørre Steder.”

Aasen har kalt denne starren *Carex saxatilis*, som betyr at den vokser på knauser. Johannes Lid noterte i 1940 at det var den samme arten som *Carex rigida*, som betyr stiv. Dagens navn, *bigelowii*, er etter den amerikanske botanikeren Jacob Bigelow som levde 1787-1879.

Stivstarr vokser i matter med stive strå som har skarpe kanter. Akssamlingen er avlang med oftest ett hannlig toppaks og 2-4 avlange hunnaks. Nederste støtteblad er oftest kortere enn akssamlingen. Den vokser på rabber, gressmark og tidlig snøleie i fjellet, på stier og i veikanter og er lite kalkkrevende.

Slåttestarr *Carex nigra*

332 *Carex caespitosa*

”S. Blaagræs. Paa flade Enge i stor Mangfoldighed, og langt almindeligere end *Carex acuta*.”

Denne planten ser ut til å være feilbestemt av Aasen. Blytt har rettet det til: *vulgaris* Fries, Lid har tilføyd [= *Carex goodenowii*], og det skal være det samme som *C. nigra*, altså slåttestarr.

vulgaris forma.”

Lid har notert ”[= *C. goodenowii*].” Konklusjonen er altså at dette også er slåttestarr.

Havstarr *Carex paleacea*336 *Carex maritima*

Slåttestarr er vanlig i det meste av landet og vokser i matter med tynne strå og avlange akssamlinger. Oftest har den ett hannlig toppaks og 1-3 sylindriske hunnaks som har svært kort eller mangler helt stilk. Det nederste støttebladet er langt, men oftest kortere enn akssamlingen.

333

Om dette belegget har Ivar Aasen skrevet: ”Maaskee denne ogsaa er en Afart av *C. cæsp.* Den voxer i Myrer paa Fjældene, og er liden mot de Forrige.”

Deinboll har notert: ”Ligner *Carex wahlîi*, dvs. *alpina*.”

Blytt har notert: ”Er snarere *Carex*

Aasen har notert *Carex maritima*, men Lid har tilføyd: ”Dette er O.F. Müllers *Carex maritima*.” Av det tolker jeg at dette er et belegg av havstarr.

Havstarr er en temmelig storvokst starr med adskilte hann- og hunnaks. Den har skarpt trekantete strå, men de fleste strå har ikke aks. De fertile stråene er lengre enn de vegetative.

Bråtestarr *Carex pilulifera*337 *Carex pilulifera*

”I tørre Bakker. Den er altid ganske nedbøiet, saa at Toppen hviler paa Jorden.”

Og det er riktig, som Aasen bemerker, at bråtestarr gjerne ligger med strået ned mot bakken. Tuene kan bli ganske store, og stråene er tynne og slakke og bøyer seg utover. Akssamlingen er tett og hodeformet med ett toppstilt hannaks og 2-4 runde, piggete hunnaks.

Bleikstarr *Carex pallescens*338 *Carex flava*

Blytt har rettet dette til: *pallescens*. Denne starren ser det da ut til at Ivar Aasen har feilbestemt som

gulstarr, mens senere botanikere har ombestemt den til bleikstarr.

Bleikstarr vokser i små tuer og har flate og lysegrønne blad. De nedre bladslirene er lodne. Stråene har skarpe kanter og er rue øverst. Akssamlingen består gjerne av ett sittende hannaks og 2-4 tette, avlange hunnaks. Navnet *pallescens* kommer av det latinske *pallens*, som betyr blek.

Gulstarr *Carex flava*339 *Carex oederi*?

”Paa tørre Marke.”

Dette belegget er det notert et spørsmålstegn bak, noe som tyder på at Aasen har vært usikker på denne artsbestemmelsen. *C. oederi* er så vidt jeg kan forstå det samme som *C. serotina* = beitestarr. Men til dette belegget har M.N. Blytt notert: *flava*. Så belegget er nok ombestemt til å være gulstarr.

Gulstarr vokser i små tuer med flate og lysegrønne blad. Stråene er glatte og rette med skarpe kanter.

Akssamlingen består av ett sittende eller kortskaftet hannaks og 2-3 kort sylindriske hunnaks som gjerne sitter tett sammen. Navnet *flava* kommer fra latin *flavus* = gul og kommer av fruktgjemmenes og hunnaksenes gulaktige farge.

340 *Carex demissa*

”Hyppig ved Veie og paa fugtige Steder.”

Til dette belegget har Blytt notert: ”*Carex flava* var.” Og Lid har konkludert med at dette er *flava*. Dette belegget av gulstarr var altså også feilbestemt av Aasen til grønnstarr.

Engstarr *Carex hostiana*

341 *Carex distans*

”På Tøsse og Haaem (mellom Ørskoug og Skodje).”

Professor Blytt har stilt seg tvilende til denne bestemmelsen, og har notert: ”*C. fulva?*.”

Johannes Lid har notert til samme belegg: ”*Carex hornschuchiana*.”

Så vidt jeg har kunnet finne ut, er begge disse navnene tidligere synonymmer for dagens *Carex hostiana*, engstarr.

Engstarr vokser i matter eller tuer med flate, grågrønne blad. Undersiden av bladet er gjerne litt blådugget. Stråene er tynne, og de har gråbrune slirer. Akssamlingen består av ett langskaftet hannaks og 2-3 hunnaks som står langt fra hverandre.

Heistarr *Carex binervis*

342 *Carex binervis*

”I Udmarken i Ørskougbygden.”

Foto: Tove Hafnor Dahl

Heistarr er en starr som kan bli opptil 1,5 meter høy. Den vokser i tuer med stive, mørkegrønne blad som bøyer seg utover. Stråene er rette og glatte nederst, men kan være litt rue øverst. Akssamlingen består av ett hannaks og 2-4 hunnaks som er skilt langt fra hverandre. Det nederste hunnaket er gjerne langskaftet og ofte hengende.

Skogstarr *Carex sylvatica*

343 *Carex strigosa*

“Eller maaskee *C. sylvatica*. I Skove især i Udmarken ved Abelsæt.”

Blytt har rettet dette til: *Carex sylvatica*.

Skogstarr vokser i edelløvsskog og noen ganger i fuktig granskog på næringsrik grunn. Den har tynne, glatte strå som er slakke øverst. Akssamlingen består som regel av ett kortskaftet hannaks og 3-4 adskilte, grønne hunnaks på lange, grønne skaft.

Foto: Bård Haugsrud

Hårstarr *Carex capillaris*

344 *Carex capillaris*

”Paa Tøsse.”

Hårstarr vokser i små, tette tuer med korte, lysegrønne blad og tynne, glatte strå som er slakke øverst. Akssamlingen består av ett opprett hannaks og 2-4 grisne hunnaks på lange, hårfine skaft.

Dystarr *Carex limosa*

345 *Carex limosa*

”Ved Svarte-løkken (i Ørskoug Sogn) og andre Steder.”

Dystarr vokser i grisne matter

og har gulbrune eller rødbrune slirer. Bladene er grågrønne eller blågrønne og er ofte kortere enn strået. Stråene er røe øverst og bøyde nederst. Akssamlingen består av ett langskaftet hannaks på opprett skaft og 1-2 tettblomstrete hunnaks som henger på lange, hårfine skaft.

Kornstarr *Carex panicea*

346 *Carex*

Her har Ivar Aasen kun skrevet *Carex*, men M.N. Blytt har tilføyd: *panicea*.

Denne hadde da Aasen tydeligvis

ikke greid, det var Blytt som gjorde artsbestemmelsen.

347 *Carex panicea*

”Blaagrass.”

Kornstarr har mørkegrønne slirer, og de blågrønne bladene er foldet med trekantet bladspiss. Stråene er stive og glatte. Den har ett smalt, mørkebrunt og langskaftet hannaks og 1-3 hunnaks som er godt skilt fra hverandre. Den er vanlig i det meste av landet.

Jeg har nå presentert 20 av de starrene som befant seg i Ivar Aasens herbarium. Det er imponerende at han har greid å bestemme og systematisere disse på den tiden. Dette var en spennende botanikkreise for meg nesten 200 år tilbake i tiden.

Kilder:

Fægri, Knut. *Norges planter*.

Lid, Johannes/Tande Lid, Dagny. *Norsk flora*. 7. utgave.

Lid, Johannes. ”Ivar Aasens herbarium.” Særtrykk av *Nytt magasin for naturvidenskapene*.

B

Returadresse:

Telemark Botaniske
Forening
Postboks 25 Stridsklev
3904 Porsgrunn

INNHOLD	Side
Sjerablom, av <i>Sigrid Nordskog</i>	3
Konkurransen, av <i>Trond Risdal</i>	4
Hvis jeg skulle leve livet mitt om igjen..., dikt	5
På besøk til Adonis' gravsted, av <i>Roger Halvorsen</i>	6
Kragerøssommer, av <i>Norman Hagen</i>	14
Eple, av <i>Anders Often</i>	19
Dikternes blomster 2: Erik Axel Karlfeldt, av <i>Roger Halvorsen</i>	20
Vårskogens hvite prakt, av <i>Thor A. Wiersdalen</i>	28
Om hvordan morbæra ble mørkt svart-røde, en historie om Pyramus og Thisbe. Den eldste varianten av et drama (eller to?) av Shakespeare, – og litt botanikk og bibelhistorie selvfølgelig, av <i>Roger Halvorsen</i>	31
<i>Listéra</i> for 20 år siden: Det noe som ikke stemmer! En utfordring om Grenmar- asal, <i>Sorbus subpinnata</i> Hedl., i Lårdal, Tokke, av <i>Roger Halvorsen</i>	38
Nytt fra styret	40
<i>Pyrola</i> -slekta, av <i>Thor A. Wiersdalen</i>	41
Minneord Øyvind Skauli, av <i>Roger Halvorsen</i> og <i>Jan Erik Tangen</i>	45
Ivar Aasen og hans starr, av <i>Kristin Vigander</i>	47